

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ'NDE MEDENİYET KURUCU UNSURLAR

Levent BAYRAKTAR *
Rabia DİRİCAN **

ÖZET

Türk Düşüncesi Dergisi'nde medeniyet kurucu unsurları tespit ve tahlil etmek amacıyla yapılan bu çalışmada dergideki tüm düşünce yazıları incelenerek medeniyet kurucu unsurlar dil, din, kültür, bilim ve felsefe, sanat ve edebiyat olarak ayrı başlıklar halinde düzenlenmiştir. Dilin toplumun değer yargılarını barındıran bir şuur taşıyıcısı, dinin ise kalkınmanın temel yapı taşı olduğu dergide üzerinde önemle durulan hususlardır. Kültür, bilim ve felsefe konularında, kültürün öğrenilen bilgiyi aksiyona ve pratiğe dönüştürme çabası olduğu; bilim ve felsefesiz bir medeniyetin ise var olamayacağı söylenmiştir. Medeniyetin her şeyden önce insan tarafından kurulan bir dünya düzeni olduğu fikrinden hareketle, bir şahsiyet varlığı olan insandaki hususiyetlerin medeniyette de görülmesi, dergideki medeniyet algısına ışık tutan sonuçlar arasındadır. Akıl, his, muhayyile ve irade gibi yetilerle donatılmış biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen insan, varoluşçu tabirle kendini inşa ederken potansiyellerini geliştirmek için dil, din, kültür, bilim, felsefe, sanat ve edebiyata ihtiyaç duyar. İnsanın kendini bir şahsiyet varlığı olarak inşa etmesi demek, aynı zamanda medeniyetin yapı taşlarını yerli yerine koyması anlamına gelir ki bu bütünlüğün nihai noktası değerlerle şekillenen ahlaki varoluştur. Bu bağlamda Türk Düşüncesi Dergisi'ndeki fikir yazılarından hareketle medeniyetin dil, din, kültür, sanat, edebiyat, bilim ve felsefeden müteşekkil, ancak bunları içine alarak aşan bir değerler manzumesi olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türk Düşüncesi Dergisi, Medeniyet, Peyami Safa

FOUNDING ELEMENTS OF CIVILISATION IN THE JOURNAL OF TURKISH THOUGHT

ABSTRACT

The aim of this study is to determine and construe founding elements of civilisation in the Journal of Turkish Thought. For this purpose, all thought writings in the journal were analysed and founding elements of civilisation

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, bayraktar@ybu.edu.tr

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, rabiadirican@gazi.edu.tr

were determined as language, religion, culture, science and philosophy, art and literature. It was urgently emphasized that language is a conscious of the community's standart of judgment. Also it was stated that religion is basic building block of development .When it comes to the culture, science and philosophy, it is said that culture is effort to transform learned knowledge into action; also can not exist a cvilization without science and philosophy. With reference to the idea that civilization above all is a world order established by human, it is among the results that the features of human who is a personality is also seen civilization. Human who was born a biological entity equipped with such qualities as reason, feeling, imagination and ferman, while he is building himself, needs language, religion, culture, science, philosophy, art and literature to improve he potential qualities. The fact that a person builds himself as a personality means that he also puts the building blocks of civilization in place and this integrity is the moral existence that is shaped by values. In this context, moving from the thought writings in the Journal of Turkish Thought, it is possible to say that civilization is a moral order composed of language, religion, culture, art, literature, science and philosophy.

Keywords: *the Journal of Turkish Thought, Civilisation, Peyami Safa*

Giriş

Türkiye’de medeniyet bahsi sosyolojik, tarihi ve hatta edebi açılardan oldukça ilgilenilen bir konu olmasına rağmen felsefi bir medeniyet okuması yeteri kadar yapılmamıştır. Felsefe öncelikli olarak kavramları açmayı ve doğru tanımlamayı amaçlar. İnsan, kavramlar üzerinden düşünce üretir ve kavramlar doğru bir şekilde tanımlanmazsa düşünceler de yanlış şekillenir. Bu çalışmanın temel meselesi olan medeniyet kavramına bakıldığında henüz üzerinde mutabakata varılmamış olduğu görülecektir. Kimileri için medeniyet bilim ve sanatta ileri gitmek iken kimilerine göre bir kültür aktarımıdır. Kimilerine göre hukukun kusursuz işlediği bir sosyal düzen, kimileri için ise maddi zenginliklerle yakalanan yüksek refah seviyesidir. Ayrıca onu, teknolojiye üstün olmaya indirgeyenler veya onunla bir sayanlar da vardır. Bu noktada felsefe, sorgulayan ve sorgulatan yapısıyla, medeniyet kavramı ve konusunu bu belirsizlikten kurtarmayı ve evrensel mahiyetini çözümlmeyi amaç edinir.

Medeniyet, her şeyden önce, insan eliyle oluşturulmuş bir dünya düzeni, bir rasyonel organizasyondur. Bilimin, felsefenin, sanatın, hukukun, teknolojinin ve dinin uyum içerisinde varolduğu bütünlüklü bir yapıdır. Felsefi bir medeniyet okuması yapabilmek için öncelikle medeniyetin kurucusu ve numunesi olan insana bakmak gerekir. İnsan değerleri olan varlıktır. O, değerleri ile kendisine kendisi için bir dünya kurar ve şahsiyetini bu yolla

oluşturur. İnsanı bir şahsiyet olarak tanımladığımızda medeniyetin de her şeyden önce bir değerler manzumesi olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda medeniyetin, bir dünya düzeni olduğu kadar metafizik ve etik bir düzen olduğu da söylenebilir. Yalnızca bilim ve teknolojiyle, metafizik bütünlüğü olan bir medeniyet tasavvuru oluşturulamayacağının farkına varılan Türk Düşüncesi Dergisi'nde dil, din, kültür, bilim ve felsefe, sanat ve edebiyat medeniyet kurucu unsurlar olarak tespit edilmiştir. Türk Düşüncesi Dergisi'nde adı geçen medeniyet kurucu insanlık başarılarını irdelemeyi amaçlayan bu çalışmada, medeniyet konusunun etik, estetik ve metafizik problematikler içeren felsefi bir mesele olduğu temellendirilmeye çalışılacaktır.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Dil

Medeniyetin kurucu unsurlarından biri olan dil, dergide özenle işlenen meseleler arasındadır. Dergide dil meselesi üzerine çok sayıda makale kaleme alan Baltacıoğlu'na göre dil, toplumun değer yargılarını barındıran bir şuur taşıyıcısıdır.¹ Bu bağlamda dilin bir bakıma o toplumun hafızası olduğu söylenilebilir. Hafıza, kişiliği şekillendiren temel yapı taşlarından. Dilini kaybetmiş bir millet, tıpkı hafızasını yitiren bir hasta gibi anomali yaşamakta; kim olduğunu, bu dünyada neden var olduğunu ve bu duruma nasıl geldiğini bilememekte ve şüursuzlaşmaktadır. Böyle bir durumda ise medeniyetin ve şahsiyetin oluşumundan söz etmek güçleşmektedir. Medeniyet her şeyden önce bir tekamülün ve süregiden insanın ürünüdür. Devamlılığın vasıtası da şüphesiz dil ve onun yansıttığı kültürdür.

Dil bir hafıza görevi üstlenmenin yanı sıra bir düşünme aracıdır. İnsan, en temel dilsel ifadeler olan kavramlarla düşünür. Gerçekte gördüklerini, duyduklarını ve hissettiklerini kavramlar ile dile getirir. Dildeki yozlaşma da aslında düşüncedeki sığlaşmalara işaret eder. Düşüncenin sığlaşması ise bilimsel ve felsefi gelişmelerin önünde bir engel teşkil etmektedir.

Dil, felsefeyi, bilimi ve sanatı bütünleyen bir yapıdır. Bilim ve felsefeye bir araç olurken, aynı zamanda kendisi başlı başına bir sanat alanıdır. Dilin sanatsal yönüne Baltacıoğlu şu sözleriyle dikkat çeker:

Hatip kimdir? Her şeyden önce söz söyleyen bir insandır. Ancak hatip herhangi konuşan insan değil sözünü dinletmesini, sözle büyülemesini bilen insandır. ... Dilsiz hatip olmaz, dil bilmeyen de hatip olmaz. Dili iyi konuşamayan da hatip olamaz. Hitabet, insan kişiliğini dille birlikte seferber etme sanattır.²

¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "İnsan Kişiliğini Yaratan Dil", *Türk Düşüncesi*, C.2, S.8, 1954, s.96.

² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.97.

Baltacıoğlu'nun bu sözlerinden anlaşılacağı üzere dil ve onu kullanma sanatı kişiliğın bir dışavurumudur. Kişi sözlerinde, sözlerine eşlik eden tavırlarında, jest ve mimiklerinde düşüncelerini ifadenin yanı sıra ahlaki ve kişiliğine dair işaretler gönderir. Bu bağlamda dil yalnızca bir ifade aracı değil, aynı zamanda bir etkileme-etkilenme aracıdır. Nitekim peygamberlerin büyük hatipler olduğunu ve dil vasıtasıyla etkilediklerini söyleyen Baltacıoğlu, dilin inandırma rolü için Reform hareketlerini örnek gösterir. Reform görüntüde dinsel bir hareket olmakla birlikte, aynı zamanda dilsel de bir harekettir. Reform temelde din kitabının anadile çevrilmesi olayıdır.³ Bu bağlamda dini doğru bir şekilde özümsemenin ilk şartı onu anlamak ve doğru ifade etmektir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde yer alan başka bir makalesinde Baltacıoğlu dil, din ve sanatın insanın milli kimliğini oluşturan iç içe geçmiş unsurlar olduğunu Yahya Kemal'den örnek vererek şu sözleriyle ifade eder:

Yahya Kemal Beyatlı İspanya'da sefir iken cami, ezan hasreti duymuş. Mağrip'e gitmiş, orada aradığı Türk camisini, Türk mimarisini, Türk ezan sesini bulamamış. Her ulus kendine yakışan dini bulur. Türk camisi Türk kültürünün, Türk geleneklerinin kaynaştığı yerdir. Türk camisinde Türkün mimarlığı, yazıları, çiniler, musikisi, töresi, felsefesi, kendisi vardır. Türk camisine giren insan yalnız İslamlaşmaz, Türkleşir de. Daha doğrusu Türkleşerek Müslümanlaşır. Hükümet adamlarının, sosyologların, pedagoğların hiç gözünden kaçmaması gereken bir gerçek şudur: ana kurumlar olarak saydığım üç kurum; din, dil, sanat yalnız ötekileri yaratmakla kalmamış, onları yarattıktan sonra onların sentezi olarak da yaşamaktadır. Bir toplumun dini onun ahlakından, hukukundan, dilinden, bilgisinden, sanatından ayrı olarak anlaşılmaz.⁴

Peyami Safa ise dil meselesini başka bir açıdan ele almış ve sekizinci sayıda kaleme aldığı "Nesirde Konuşur Gibilik" isimli makalesi ile dildeki yozlaşmayı edebiyata paralel bir şekilde inceleyerek konuya açıklık getirmeyi amaçlamıştır. Konuşma diline irca edilen bir edebiyat yozlaşmaya yüz tutmuş demektir. Çünkü konuşma dili genellikle insan ile tabiat ve eşya arasındaki maddi ve kaba münasebet çerçevesiyle sınırlıdır.⁵ Edebi ve ilmi (akademik) dildeki kavramsal zenginlik konuşma dilinde görülmemektedir. Dilde sadeleşme adı altında yapılan, yazı dilini halk diline indirme girişimleri dil ve düşünce fakirliğine sebep olabilmektedir. Tüm medeni dillerde konuşma dili yeni terimlerle zenginleştirilerek uzman diline yaklaştırılmaya çalışılırken, Türkçenin bazı sözcüklerinin atılarak ya da yeni bir sözcük uydurularak halk diline irca edilmesi, yazı dilini fakir söz haznesi içinde kalmaya yöneltmektedir.⁶ Bu durum, edebi ve bilimsel eserleri kısırlaştırarak tefekkür

³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.97.

⁴İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Din Nasıl bir Gerçektir?", *Türk Düşüncesi*, C.3, S.15, 1955, s. 165.

⁵ Peyami Safa, "Nesirde Konuşur Gibilik", *Türk Düşüncesi*, C.2, S.8, 1954, s.116.

⁶ Peyami Safa, a.g.e., s.117.

dünyamızın da sığlaşmasına sebep olacaktır. Sınırlı sayıda sözcükle yazan kişinin yaratma imkanı ve ifade zenginliği kısıtlanmaktadır. Ayrıca halk deyimleri ve basmakalıp yargıların hüküm sürdüğü bir yazıda şahsi üsluptan da söz edilememektedir. Halk dilindeki sınırlı sayıda bulunan sözcüklerle yazılmış bir yazıdan orijinallik ve derinlik beklemek güçtür.

Peyami Safa yazı dilinin konuşma diline yaklaştığı nispette gelişeceği tezinin bir ideolojik propaganda aracı olduğunu belirterek, yazarları ve edebiyat öğretmenlerini bu hataya düşmemek konusunda uyarır.⁷ Gerçekte Safa'nın yıllar öncesinde, dilde yozlaşmaya gidişe karşı uyarı niteliğinde yazdığı "Nesirde Konuşur Gibilik" isimli yazı, bugün de aynı tehditle yüz yüze kalan nesil için güncelliğini korumaktadır. Buna teknoloji ve iletişim araçlarını yanlış kullanmanın getirdiği kısıtlamalar ve bayağılaşmalar da eklendiğinde bugün durumun daha vahim olduğu söylenebilir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Din

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun "Ey Türkiye'nin kaderini yoğuranlar! Din işini doğru anlayın, bir din kongresi toplayın" nidasıyla bitirdiği *Türkiye Dinle Kalkınacaktır* isimli makalesi, aslında medeniyette din bahsinin yeri ve önemi üzerine yazılabilecek ciltler dolusu kitaplara bir başlangıç hükmündedir.

Dini, dinden anlamayanların eline bırakmak ya dinsizlik ya da taassup gibi birbirinden vahim iki sonucu doğurabilmektedir. Din bahsi Türk aydınının yüz yılı aşkın bir süredir hakkıyla anlamaya ihtiyaç duyduğu, ancak herhangi bir sebepten dolayı üzerine eğilmekten korktuğu bir meseledir.

Baltacıoğlu, din ve ilerleme, din ve kalkınma, din ve medeniyet meseleleri arasında ilişkiler kuran öncü bir sosyal bilimcidir. O, dinin kalkınmanın önündeki bir engel değil, bilakis kalkınmanın temel taşı olduğu tezini ileri sürerek bunu tarihsel örneklerle destekler. Ona göre dinsiz kalkınma olamaz ve nitekim 16. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen Reform hareketi dinden başlayarak endüstriye doğru yayılmıştır. İlk olarak Martin Luther, İncil'i herkesin anlayabileceği bir dile (anadile) çevirmiş, anadile çevrilen İncil edebiyata sinmiş ve bundan milli bir edebiyat doğmuş; milli edebiyat politikaya sinmiş, bundan milli bir devlet doğmuş ve nihayet millileşen devlet endüstriyi doğurmuştur.⁸ Bu tespitten anlaşılacağı üzere milli kalkınmanın ilk basamağı politika değil din kitabının anadile çevrilmesidir. Avrupa'da Reform örneğini verdikten sonra Baltacıoğlu kendi tarihimize dönüp bakar ve Kur'an'ın tarih boyunca Türklerin anlayabileceği bir dile çevrilip çevrilmediğini sorgular. Sonuçta Kur'an'ı Türkçeleştirmeye dair çoğu

⁷Bknz. Peyami Safa, a.g.e., s.118.

⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Kalkınacaktır", *Türk Düşüncesi*, C.6, S.35, 1957, s.6.

girişimin başarısız sonuçlar verdiğini bildirir. Bu gerekçelerle Baltacıoğlu, Kur'an'ı tercüme ve tefsir işine girişmiştir.

“Türk aydını din işlerini incelerken kendini zaman politikasının dinsizlik, yançizcilik, tarafsızlık, ters anlaşılan laiklik modalarından kurtaramamıştır.”⁹ Türk aydını din bahsini tartışmaya genellikle sıcak bakmamaktadır. Oysa Batılı ülkelerde aydınlar tüm bilgi ve görgülerinin yanı sıra çoğunlukla dindar kimselerdir. Çünkü onlarda din, köylülükle özdeş değildir ve bir takım dinden anlamayan insanların elinde bir etkileme aracı olmamıştır. Safa, bu hakikati “Allahsızlık Modası” isimli makalesinde dile getirir. 19. yüzyıl boyunca parlayıp sönenek devam eden Allahsızlık modasının artık tarihe karışmaya yüz tuttuğunu ve 20. yüzyılın ilk yarısında tereddütler içerisinde olan Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra artık mistik bir yöneliş içerisinde olduğunu belirtir. Türkiye'de ilk bakışta garip bir hadise vardır. Şöyle ki, aydın yaşlıların çoğu Allahsız, aydın gençlerin çoğu ise dindardır.¹⁰ Baltacıoğlu “Ey Türkiye'nin kaderini yoğuranlar! Dini doğru anlayın” derken özellikle aydınlara seslenişinde ne kadar haklı olduğu açıktır. Zira medeniyetin ihyasının ilk basamağı, dinsizliğe ve taassuba düşmeden dini doğru anlamaktır ve Türk aydınlanmasındaki eksik parçanın da bu olduğu söylenilebilir.

Dini doğru anlamak için önce din kitaplarını doğru anlamak gerekir. Bu bakımdan Baltacıoğlu, başka bir makalesinde “Kuran nasıl bir gerçektir?” sorusunu sorar. Onun bu soruyu sormaktaki amacı, Kur'an'ı felsefi bir bakışla tahlil etme isteğidir. Bu soruyu Kur'an nedir?, Kur'an'ın konusu olan gerçekler ne tür gerçeklerdir?, Kur'an'a göre Allah nedir? gibi soruları takip eder. Ona göre dini sevmek yetmez, anlamak da gerekir. Onun için Kur'an, Peygamberin gönlüne bildirilmiş olmakla birlikte akla da hitap etmektedir.¹¹ Yani inanmakla birlikte bu ulu eseri anlamak da gerekir.

Baltacıoğlu'nun Türk Düşüncesi Dergisi'nde savunduğu fikirler aslında yeni değildir. O bu fikirleri neredeyse II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in kuruluşundan beri savuna gelmiştir.¹² Ona göre; “her din nasıl bir medeniyete giderse, her medeniyet de öylece bir dinden gelir. Dinin eseri medeniyet, medeniyetin hâlıkı dindir.”¹³ Din aynı zamanda mefkûre kaynağıdır. Toplum ayakta tutan mefkûredir. Bu mefkûrenin ise din kökenli veya manevi olduğunu belirtir:

⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.4.

¹⁰ Peyami Safa, “Allahsızlık Modası”, *Türk Düşüncesi*, C.3, S.17,1955, s.322.

¹¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Kur'an Nasıl bir Gerçektir?”, *Türk Düşüncesi*, C.3, S.17, 1955, s.324.

¹² Levent Bayraktar, *Türk Düşüncesinden Portreler*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014, s. 203-213.

¹³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Yeşil Medeniyet”, *Dergâh*, C.1, S.1, 1337/1921, s.19.

“Bir milletin dînî mefkûresini, yani iyilik, doğruluk, güzellik hakkındaki fikirlerini ilmi, ahlâkî, bedîî duygularını kaldırırsınız, ortada kalan, menfaat ve ihtirastan, vahşetle ölümden başka nedir!”¹⁴

Baltacıoğlu'na göre medeniyet, ilahî mefkûrelerden vücuda gelmiştir.

“Her medeniyet fertten ferde, tarihten tarihe intikal eden, rahmani bir kuvvetin; peygamberlerin mucizesinden, evliyaların kerametinden, dâhilerin ilhamından fıskıran canlı bir hamlenin, taşlar topraklar üzerinde bıraktığı eserlerden, hatıralara, vicdanlara nefh ettiği (üfllediği) ruhtan başka nedir? Her medeniyet bir dinindir. Onun için bir dinin cesedi olan medeniyeti, diğer bir medeniyetin ruhu olan dine eklemek nasıl mümkün olur?”¹⁵

Diyerek, din ile medeniyet arasındaki sıkı ilişkiyi ifade eder. Böylece oluşturulması gereken medeniyet felsefesinin temel ilkelerini de ortaya koyar.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Kültür

Medeniyet bahsinin tamamlayıcı ögesi genellikle kültürdür. Bu nedenle ana konusu medeniyet olan bu dergide, kültür meselesine de epeyce yer verilmiştir. Bu amaçla özellikle Peyami Safa tarafından kaleme alınan yazılarda bilgi ile kültür arasındaki farka değinilmiş; kültürün hammaddesinin bilgi olduğu, ancak salt bilginin kültür olamayacağı üzerinde ısrarla durulmuştur.

Kültür üzerine olan yazılar genellikle gençlere hitaben yazılmış ve gençlerden beklentilerinin kültür oluşturmak olduğu dile getirilmiştir. Peyami Safa'ya göre bilgi demek kültür demek değildir. Bilgi, üniversitede verilen hammaddedir; kültür ise o hammaddenin zeka süzgecinden geçerek işlendiği mamul maddedir.¹⁶ Okul, bireye kültürü hazır bir şekilde sunmaz; ancak ona kültür oluşturabileceği bilgiyi ve zemini verir. Bu gerçeği Safa, şu sözleriyle ifade eder:

Bilgi ile kültür arasındaki fark anlaşılmadığı için bütün kültür hizmetleri maarıftan bekleniyor. Bilgi, kültürün malzemesidir. Kültür bu malzemenin yeni terkiplerini vücuda getiren zekanın mutfağında pişmiş halidir. Okuldan kültür beklemek, bakkal dükkanını mutfak zannetmektir.¹⁷

Kültür, nesilden nesle aktarılan bilgiyle oluşan, çağın gereklerine göre yeniden şekillenen dinamik bir varlıktır. Bu nedenle kültür, okullarda hazır bir

¹⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁶ Peyami Safa, “Bilgi ve Kültür”, *Türk Düşüncesi*, C.8, S.45, 1957, s. 1-2.

¹⁷ Peyami Safa, “Çıplak Adam Sembolü”, *Türk Düşüncesi*, C.5, S.26, 1956, s.65.

şekilde sunulmaz. Ancak okuldan alınan bilgi ile, o toplumun fertleri tarafından zamanla oluşturulur.

Kültür, öğrenilen bilgiyi, pratiğe ve aksiyona dönüştürme çabasıdır ve bir bakıma da insanın öğrendikleri üzerine düşünmesinin bir sonucudur. Bir alanda uzmanlaşmış kişiler o alana ait her şeyi bildikleri halde, ona hiçbir yenilik katamamaları ve hiçbir keşif ve icatta bulunamamaları, öğrendikleri üstüne düşünmek kudretini veren kültürden mahrum oldukları içindir.¹⁸ Bu bağlamda kültür analitik düşünmeyi, öğrendiklerini tahlil ve hatta tenkit etmeyi gerekli kılar. Okuduklarını sorgulamadan, akıl süzgecinden geçirmeden öğrenenler için öğrendikleri genellikle ezbere bilgi olarak depolanmaktadır.

*Türkiye’de gerçek kültür adamının ve mütefekkinin azlığı, yanılmıyorsam, milli zihin yapımızla ilgilidir. Doğu kafası, sezgi kafasıdır. Lojik kafası değildir. Tahlil, terkip, mukayese ve muhakemede zorluk çeker. Düşünürken mevzuun hudutları içinde kalmaz, meseleden meseleye atlar. Sabırsızdır. Acele hükümlere koşar. Bir nokta üzerine kapanmak (concentration) itiyat ve idmanından mahrumdur.*¹⁹

Bu noktada Peyami Safa, doğu kafasını eleştirmekte, onu analitik düşünmenin ve terakkinin önündeki bir engel olarak görmektedir. Türkiye’de kültür insanı ve mütefekkinin az oluşu okullardaki ezberci zihniyetle açıklanabilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi kültür, hazır sunulan değil, o toplumun özgür ve yaratıcı şahsiyetleri tarafından oluşturulan dinamik bir yapıdır.

Türk Düşüncesi Dergisi’nde Peyami Safa’nın kültürsüz bir maarifi, depolar dolusu yünü ve pamuğu olduğu halde çıplak kalan adama benzetmesi dikkat çekicidir.²⁰ Çıplak adam durumuna düşmemek için sözlerini üniversite gençliğine bir tavsiye ile bitirir: “Üniversitede aldığınız her bilgiyi kafanızda öğütünüz. Onu bir kültür kanı haline getiriniz. Her bilgi üstünde düşünmeye çalışınız ve alışınız. Düşünülmemiş bir bilgi hafıza için ağır ve lüzumsuz bir yükür.”²¹

Peyami Safa ezberci eğitime karşı olup, modern eğitimin yaratıcılık olgusuna yıllar öncesinden vurgu yapmıştır. Kültür, bir bakıma bilgi denilen hammaddenin zihinde işlenmesi ve faydalı bir ürün olarak ortaya konulmasıdır. Kültür konusunda Peyami Safa’nın çağdaşı olan Nurettin Topçu da benzer ifadelerde bulunmaktadır:

¹⁸ Peyami Safa, a.g.e., s.65.

¹⁹ Peyami Safa, a.g.e., s.66.

²⁰ Bknz. Peyami Safa, “Çıplak Adam Sembolü”, *Türk Düşüncesi*, C.5, S.26, 1956, s. 66.

²¹ Peyami Safa, “Bilgi ve Kültür”, *Türk Düşüncesi*, C.8, S. 45, 1957, s.2.

“Evet dünya makineleşiyor ve dünyayı makineleştirmek için teknik dizginlerini ellerinde tutan insan da, teknik muzaffer olur olmaz, onun zafer arabasını sürmek sevdasıyla arkasından onu büyük bir cazibe ile takip ediyor. İnsan da makineleşiyor. Dizginler elimizde, lakin şaha kalkan atlar bizi de sürüklüyorlar. Tehlikeye, uçuruma gitmek mukadderdir. Onu frenleyecek bir kuvvete ihtiyaç var. Bu kuvvet kültürdür.”²²

Peyami Safa'ya göre, Batı'ya nispeten geride kalmışlığımızın görünür kısmı tekniktir ve teknik sahadaki kalkınma isteği halktan köylüye kadar sirayet etmiş milli bir humma halindedir.²³ Teknik elbette ki bugünkü medeniyetin en güzel eseridir; fakat her teknik kendi kültürünün içerisinde yaratılmalıdır. Nitekim Nurettin Topçu kültürü, “Bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu, hadiseleri karşılayan duyuş şekilleriyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir”²⁴ şeklinde tanımlayarak kültürün milli yönüne dikkat çeker. Safa, motoru ve makineyi Batıdan alan memleketi, meyveyi manavdan alan adama benzetmektedir. Meyveyi manavdan alan adam hazıra konar, ne kadar çok meyve alırsa olsun onun ziraatla alakası yoktur.²⁵ Hatta meyve yetiştirme bilgisine sahip olsa dahi bu, onun bu bilgiyi pratiğe dönüştürebileceği anlamına gelmez. Çünkü ona göre kültürsüz teknik olmaz ve kültür bilgi ile olmayıp, bilgi kültürün yalnızca malzemesidir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Bilim ve Felsefe

Mustafa Şekip Tunç, derginin henüz dördüncü sayısında “Eski, Orta ve Yeni Zamanlarda İlim Telakkisi” başlıklı bir makale yazmıştır. İlimi zihniyetin çağlar boyu gelişimini tetkik ettiği bu makalesinde, ne kadar ilkel olursa olsun medeniyetsiz, ilimsiz ve dinsiz bir cemiyetin olamayacağını iddia etmektedir. Ona göre ilim, sebepler aramak ve düşünmek zihniyetiyle başlar. İnsanlar da hayvanlar gibi birçok şeyi deneme yanılma yoluyla öğrendikleri için, ilk ilim denemelerinin yanlış olması tabiidir.²⁶ Tunç, bu noktada ilimin biriken ve ilerleyen bilgiler olduğuna işaret etmektedir. Ancak onun asıl vurgu yapmak istediği nokta ilim ile dinin ikiz kardeş olduğudur ve nitekim makalesine ilim ile dinin paralel gelişimini açıklayarak devam eder. Tunç, çok tanrılı inancın hâkim olduğu Yunan medeniyetinde görülen ilim telakkisini ele alarak işe başlar. Tanrı telakkisi henüz “tevhit”e ulaşmamış bu medeniyette tabiat kuvvetleri tanrılarda toplanır. Bunun için Tunç, Promethee efsanesini örnek gösterir. Promethee, Büyük Tanrı Jüpiter'in gazaba gelince insanların

²² Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2012, s.19-20.

²³ Peyami Safa, “Hazıra Konuculuk ve Yaratıcılık”, *Türk Düşüncesi*, C.8, S.43, 1957, s.1.

²⁴ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2012, s. 20.

²⁵ Peyami Safa, a.g.e., s.1.

²⁶ Mustafa Şekip Tunç, “Eski, Orta ve Yeni Zamanlarda İlim Telakkisi”, *Türk Düşüncesi*, C.1, S.4, 1954, s.250.

üzerine yağdırdığı yıldırımların ateşini çalar. Jüpiter de Promethee'yi kolları arkasına mihlanarak Kafkas Dağlarının tepesinde karaciğerinden oyularak kartallara yedirilmeyle cezalandırır. Onu bu cezadan Jüpiter'in oğlu Hercul kurtarır. İnsanlara ateş gibi en lüzumlu bir kudreti kazandıran Promethee, mitolojik devrin ilk alimi ve medeniyet öncüsü olur.²⁷ Bu mitolojik hikayeden anlaşıldığına göre:

*İlmin ideali tabiat kuvvetlerini kullanacak bir hale gelmek olduğuna ve bunun da ananevi inanç ve düzen alışkanlıklarının baskısı altında bulunduğuna göre alışılmış bir hayatı değiştirebilecek bir yenilik getirmenin büyük bir fedakarlıkla olacağını gösteriyor. Tarih öncesi olayları şairce ve müşahhas canlı sembollerle efsaneleştiren mitolojiden anlıyoruz ki tabiatın yeni bir kuvvet elde etmek Tanrısal bir kahramanlıkla olabilir. Bütün ilim tarihi de bu hakikatin misalleriyle doludur.*²⁸

Hayatını daha çok denizcilikle sağlayan Yunanlılar bu amansız tabiatı tanıtmak için ihtiyaç duymuşlardır. Tabiatı teşkil eden unsurları aramaya olmasa bile, hiç olmazsa düşünüp tasarlamaya koyulmuşlar ve tabiat filozofları doğmuştur.²⁹ Daha sonra ise Sokrates gibi insan tabiatıyla uğraşan filozoflar bunu takip etmiştir.

Tunç'a göre, ortaçağ medeniyeti Hıristiyanlığın doğuşu ile başlar. Bu çağdaki düşünceye göre tabiat, Tanrının insanlara büyük bir nimetidir. Tabiat tanrının eseridir ve onunla doludur. Eski Yunan ilmi, felsefe ve metafizikle hemhal olduğu gibi, Ortaçağ ilmi de Tanrı ile yekvücut olmuştur.³⁰ Ardından Rönesans ve Reform gibi hümanistik bir dönemden geçildikten sonra artık ilmin açık seçik olmasına ve müşahede, tecrübe ve ispatla meydana getirilmesi gerektiğine inanılmaya başlanmıştır. 17. yüzyıldan itibaren olayların tecrübe ve tahkik aşamasından geçirilmesi geleneği artık kurulmaya ve modern ilimlerin temelleri atılmaya başlanmıştır.³¹

Peyami Safa felsefe konusunu derginin ana meselesi olan medeniyet buhranına getirerek, medeniyet buhranı ile felsefe yahut felsefesizlik ilişkisini şu sözleriyle ifade eder:

XIX uncu yüzyılın endüstri devrimi pekiyi bildiğiniz birçok sosyal ve ekonomik meseleler getirmiştir. Bunlara girmeden evvel bunların dibinde ve kökünde insanın tabiatla ve varlıkla münasebetine ait daha derin ve temelli meseleleri düşünmek ister. Yani tarihe, insana, tabiata ve varlığa verilecek mana anlaşılmadan sosyal meseleler halledilemez. Çünkü bunlar bir varlık bütünüdür dolduran elemanların yalnız birkaç tanesidirler. Parçanın

²⁷ Mustafa Şekip Tunç, a.g.e., s.251.

²⁸ Mustafa Şekip Tunç, a.g.e., s.251.

²⁹ Mustafa Şekip Tunç, a.g.e., s.251.

³⁰ Mustafa Şekip Tunç, a.g.e., s.253.

³¹ Mustafa Şekip Tunç, a.g.e., s.154.

*ışığında bütün görülemez. İnsana ve her şeye ait ne kadar mesele varsa hepsinin yığınağı, hepsinin toplandığı ve cevap aradığı ilim dalı, daha doğrusu bütünün ilmi, ilimlerin ilmi felsefedir. Bunun için büyük filozof yetiştirmemiş büyük millet olamaz.*³²

Bu sözlerinden anlaşılacağı üzere Safa, sosyal ve ekonomik sahada cereyan eden krizlerin kökeninde insanın varlıkla münasebetinin olduğunu söylemekte ve bu hususta felsefeye büyük önem vermektedir. Hatta büyük filozof yetiştirmeden büyük bir millet olunamayacağını ifade ederek sözlerine şu şekilde devam eder:

*Türk milleti Farabi gibi dünya kıvamında filozoflar yetiştirecek bir seviyeye fırladığı halde sonraları Arap ve Fransız filozoflarının adı mütercimi seviyesine düşmüştür. Tercüme, bir milletin, başkasının zekasıyla düşünmesi, kendi kendisi olmaktan istifa etmesi demektir. Tercüme ancak başka milletlerin düşüncesiyle temasın olgunlaştırdığı bir milli düşünce, bir Türk düşüncesi cevherinin fişkırışına yardım ettiği nispette faydalı ve lüzumludur. Bizde ise tercüme, uzun asırlardan beri, evvela Doğu'ya, sonra da Batı'ya maymunca bir hayranlığın kaynağı olmaktan öteye gidememiştir.*³³

Peyami Safa'nın bu sözlerine benzer şekilde Vecdi Bürün Türkiye'de bir tenkit geleneğinin olmadığını ve bunun da her şeyden önce düşünce tarihimizin bahtsızlığıyla alakalı olduğunu ifade eder. Ona göre biz, tenkidin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan felsefe ve sanat akımlarını memlekete getirerek, onları hayatla bütünleştirebilmiş değiliz. Biz ancak sanat ve felsefe akımlarının üstünkörü bir ithalatçısı durumunda kalmış bulunmaktayız diyerek Tanzimat'tan bu yana yarım yamalak fikir ithalatçılığı ile yetiniyor olmamızın bizi tenkit yokluğu ile karşı karşıya getirişinden bahseder.³⁴ Aynı konuda Safa şöyle der:

*Türk düşünürünün kültür toprağı Batıdır. Batının fikir tarihine dahil veya ondan türeyen problemleri düşünürken Batı düşünürleriyle konuşmak, tartışmak, onları inandırmak veya onlar tarafından inandırılmak ihtiyacındadır. Bunu yapamadığı için kabuğuna çekilir, onlarla hayalen karşılaşmayı Türk düşünürleriyle konuşmaya tercih eder.*³⁵

Safa, Türkiye'de her düşünürün boş bir adada tek başına oturduğunu sözlerine ekleyerek, felsefe cephesinde bir muhatap krizinin yaşandığını belirtir.

³² Peyami Safa, "Yirminci Asrın Manası", Türk Düşüncesi, C.1, S.1, 1953, s.73.

³³ Peyami Safa, a.g.e., s.73.

³⁴ Vecdi Bürün, "Bizde Niçin Tenkit Yok?", Türk Düşüncesi, C.1, S.5, 1954, s.374.

³⁵ Peyami Safa, "Muhatap Buhranı", Türk Düşüncesi, C.5, S.30, 1956, s. 321.

Eskiden İstanbul'da benim de mensup olduğum bir grup haftada bir evlerde toplanırdı. Metotlu bir konuşmadan ziyade dağınık fikir sohbetleri yapardı. Bugün o kadarcığı da kalmadı.

Türkiye'de Sosyoloji Derneği, Felsefe Derneği gibi fikir teşekkülleri yok değildir. Fakat on-on beş kişilik tenha kongrelerinde her sene ileri sürülen temennilere rağmen, bu derneklere mensup Türk düşünürleri bir türlü buluşup konuşamazlar.³⁶

Bu tespitin ardından yaklaşık altmış yıl geçmiş olmasına rağmen durum fazla değişmiş değildir. Ayrıca çoğu zaman felsefe Batıya özgü bir disiplin zannedilmekte, Türk düşüncesinin varlığı dahi kabul edilmemektedir. Bu hususta Mehmet Emin Erişirgil'in 'Neden Filozof Yok?' isimli eserinin Türk Düşüncesi Dergisi'nde tanıtımına yer verilmiştir. Tanıtımı yapan yazar Erişirgil'in eserini eleştirel bir tutumla ele almıştır. Yazar, makalesine 'Neden filozof yok?' sorusunun sık sık sorulduğu, ancak bunun kendimizle bir hesaplaşma şeklinde değil de şikayet niteliğinde sorulduğu için bu soruya ilmi veya fikri bir cevabın henüz verilemediğini ileri sürerek başlar. Bu anlamda Erişirgil'in eseri bir dönüm noktasıdır. O, eserinde Türkiye'de felsefenin geri kalma sebeplerini ilim, ahlak, sanat ve din açısından tahlil eder ve bu bahsi geçen konularda ileri gidildiğinde Türkiye'de filozof yetişeceğini söyler.³⁷

Her fırsatta felsefenin gerekliliğine vurgu yapan Peyami Safa, 38. sayıda yayımlanan "Düşünce ve Hürriyet" isimli makalesinde halis düşüncenin hürriyete giden bir yol olduğunu şu sözleriyle ifade eder: "Türk Düşüncesi hürriyete giden tek yol üzerinde, düşünce yolu üzerindedir. Hürriyetini istediğimiz düşüncenin evvela kendisini var etmeye çalışıyoruz."³⁸ Safa, kişinin hür bir şekilde düşüncelerini ifade edebilmesi gerektiğini ve Türk Düşüncesinin de bu minvalde ilerlediğini belirtmektedir. Ancak düşüncenin hür ifade edilmesinin ön koşulu olarak kişinin önce halis düşüncüyü sahtesinden ayırt edebilecek beceriye sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun da ön koşulu, kişinin halis, işe yarar düşünce üretebilecek seviyeye gelmesidir. Düşünce hürriyeti isteyenler ilk önce düşünce seviyelerini yükseltmelidirler.³⁹ Bu hususta Peyami Safa, düşünce cephesinde de doğu-batı sentezini önermektedir. Doğu düşüncesinin karakteri imanı akıldan önceye alan mistik tavır; Batı düşüncesinin karakteri ise akli önceleyen lojik tavidir. Mistik düşünce sezgi yolu ile, düşünmeden inanır, sonra da bu inancına deliller bulmak için muhakeme eder. Lojik düşünce ise önce müşahede ve muhakeme eder, sonra inanır. Bu bağlamda mistik düşüncenin

³⁶Peyami Safa, a.g.e., s. 321-322.

³⁷Mehmet Emin Erişirgil, *Neden Filozof Yok?*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1957, s. 42. akt. Necmettin Özdarendeli, "Neden Filozof Yok?", *Türk Düşüncesi*, C.8, S.46/47, 1957, s. 22.

³⁸ Peyami Safa, "Düşünce ve Hürriyet", *Türk Düşüncesi*, C.7, S.38, 1957, s. 1.

³⁹ Peyami Safa, a.g.e., s.1.

zıddı lojik ve matematik düşüncedir.⁴⁰ Bu ikisi aslında Doğu ve Batıya özgü düşünme şekilleridir. Safa'nın belirttiğine göre Türk Düşüncesi mistik ile lojik düşünceyi birleştiren modern mistik düşüncenin organıdır.⁴¹ Buradan da anlaşılacağı üzere, Türk Düşüncesi doğu ile batıyı sentezleme iddiasını düşünce tarzı açısından da sürdürmektedir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Sanat

Dil ve din meselesi kadar olmasa da sanat da dergide ele alınan konular arasındadır. Diğer meselelerde olduğu gibi sanat bahsinde de felsefi sorgulamayla işe başlanmıştır. Sanatta güzellik ölçütü nedir? Bir resme veya mimari yapıya güzel diyebilmek için muhakkak natüralist mi olması gerekir? İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Batının Sanat Anlayışına Karşı Nasıl Ayaklandım" isimli makalesini, Histoire de l'Art isimli bir kitapta okuduğu "Doğu, sanatın gerçek amacının tabiat olduğunu anlayamamıştır. Batı ise anlamıştır" cümlesine bir reddiye niteliğinde kaleme almıştır. Ona göre Doğunun mimarisinde natüralist bir anlayışın izleri rahatlıkla görülebilmekle birlikte, tek güzellik ölçütü sanat eserinin doğayla uygunluğu değildir.⁴² Henüz gençlik yıllarında okuduğu bu cümlenin ona nasıl tesir ettiğini Baltacıoğlu şu sözleriyle ifade eder: "Bizler, Avrupa'dan gelen her düşüncenin doğru, Batıdan esen her yelin serinletici olduğuna kanmış gençlerdik. İşte o gençlik aklım, sezgimi boğacak gibi oluyordu."⁴³ Bundan sonra artık onun için isimlerin değil ruhların önemli olduğunu ifade eden Baltacıoğlu, Türk resminin, mimarisinin, hattının ve kukla sanatının kendine has güzelliklerini araştırmıştır. Çünkü medeniyetler birer şahsiyetler ve her medeniyetin doğurduğu sanat kendine özgü güzelliğini içinde barındırır.

Benzer düşünceleri Malik Aksel de "Türk Sanatında Üsluplaşma" isimli makalesinde dile getirmiştir. Türk resim sanatı hacim ve ışıktan uzak, figürsüz bir anlayıştadır. Avrupa sanatının ise esas unsuru insan şeklidir. Ancak Antik sanattan yol almadığı için Türk sanatı iptidai diyenler şark sanatının yaratıcılığından şüphe ederek hataya düşmektedirler.⁴⁴ Aksel'e göre Türk sanatında canlı cansız, tabiattan alınan her şey üsluplaşmış, asıllarından tamamıyla ayrılmıştır. Halılar, çiniler ve her çeşit işlemler böyledir. Tabiattan alınanlar sadeleştirilerek sembolleşmiş ve zamanla kaynakları unutulmuştur.⁴⁵

⁴⁰Peyami Safa, "Mistik ve Matematik Düşünce", *Türk Düşüncesi*, C.8, S.46/47, 1957, s. 1-2.

⁴¹Peyami Safa, a.g.e., s. 2.

⁴²İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Batının Sanat Anlayışına Karşı Nasıl Ayaklandım", *Türk Düşüncesi*, C.8, S.43, 1957, s.11.

⁴³İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.7-8.

⁴⁴Malik Aksel, "Türk Sanatında Üsluplaşma", *Türk Düşüncesi*, C.7, S.39, 1957, s.12.

⁴⁵Malik Aksel, a.g.e., s.13.

Türk sanatının faydaya yönelik ve sade bir üslupta oluş sebebinin dinden çok gelenek ve görenekte aramak gerektiğine belirttikten sonra Aksel, Türk sanatının diğer İslam sanatlarından ayrılan yönlerine de vurgu yapar.

*Her şeyi azaltmak ve özetlemek Türk sanat geleneğinin ve göreneğinin özelliğidir. Bu sebepten İran minyatürlerinde, halılarında, Arap mimari ve dekorasyonunda görülen tafsilatın yerini Türk sanatında sadelik alıyor ve bundan dolayı Türk kubbesi, minaresi diğer İslam mimari eserlerine benzemezler... Aynı görüş ve düşünüşü bütün plastik ve fonetik eserlere teşmil edebiliriz. Arabın o bitmez tükenmez mavalı Türk'te yoktur. Nasreddin Hoca hikayeleri birer sayfayı dahi bulmazlar. Masallarımız da 15-20 sayfayı geçmezler...*⁴⁶

Aksel, sanıldığı aksine Türk sanatının Müslümanlığın tesiriyle figürsüz hale gelmediğini, daha başlangıçtan beri figürsüz olduğunu iddia etmektedir. Konargöçer yaşam tarzının etkisiyle her şeylerini çadırdaki ve hafif, taşınabilir yapıda biçimlendirmek zorunda olan bu topluluğun güzellik ölçütleri de buna göre biçilmiştir.⁴⁷ Sonuç itibarıyla faydaya yönelen ve sade üslubundan anlaşılacağı üzere Türk sanatının kökenini büyük oranda yaşam tarzı, gelenek ve görenekler şekillendirmiştir. Aksel'in sözlerinden anlaşılacağı üzere, Türklerde sanat ile zanaat çoğu zaman bir arada bulunmuş, sanat sadece kendisi için değil, toplumsal işlevleri itibarıyla de ele alınmıştır.

Dergide sanat üzerine olan yazılar bütün olarak düşünüldüğünde Türk sanatının batı sanatı ile kıyaslanarak Türk resmi, mimarisi, hat ve kukla sanatının kendine has güzelliklerine dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk sanatının figürsüz ve sade oluşunun Müslümanlıktan ziyade konargöçer yaşam tarzıyla ilişkili olduğu, bu bağlamda sanat ile zanaatın iç içe olduğu söylenmektedir. Sembol kullanımının ise oldukça üst bir estetik seviye olduğu iddia edilerek yaygın bir şekilde sembol kullanıldığından dolayı Türk sanatının ilkel olmaktan çok uzak olduğu ileri sürülmektedir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nde Edebiyat

Batılılaşma cereyanı ile birlikte eski ile yeni arasında yaşanan ikilem dönemin romanlarına da yansımıştır. Rezaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Baskın, Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah, Ahmet Mithat'ın FelatunBey ile Rakım Efendi yahut Sevda-yı Say-ü Amel, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şık yahut Şıpsı ve Nabizade Nazım'ın Zehra isimli romanları bir batı etkisi, batılılaşmayla alay ediş ya da karşı çıkışı hissettirmektedir.

⁴⁶ Malik Aksel, a.g.e., s.14.

⁴⁷ Malik Aksel, a.g.e., s.13.

Agah Sırrı'ya göre tarihteki belli bir zaman diliminde yaşanan toplum hayatını görmek için o toplumun tarihi kaynaklarından önce edebiyatına bakmak gerekir. Zira tarihin kanıtları ancak tarihçinin elinde canlanan, yorumlanan ve anlamlanan tanıklardır.⁴⁸ Oysa edebiyat, satırlardaki umuduyla, heyecanıyla, hüznüyle, aşkıyla her daim canlıdır ve vasıtasız bir şekilde kendini açar. Buradan hareketle Agah Sırrı, Türk edebiyatının içerisinden son beş yüz yılın tarihi panoramasını çizmiştir. Konuya divan edebiyatından başlar. Eski hayata ayna tutan divan edebiyatında hayat bütün canlılığıyla satırlara resmedilmiştir. Bu yerli edebiyatta kadınların kaşlarına çektikleri rastıklardan etek biçimlerine, iftar sofralarından camide çekilen tespihlere kadar her şey tasvir edilmiştir.⁴⁹ Bu insanlar kalplerindeki ıstırabı sakin çehreleri ile gizlerler. Savaş meydanlarında cesur, ibadet halindeyken huzur ve huşu içerisindeyler.

Tanzimat'la birlikte Türk Edebiyatına roman ve tiyatro gibi yeni türler girmiştir. Bu insanlar mesnevilerdeki gibi değil, fesli, alafranga kıyafetler içerisinde kanepeler ve koltuklarda oturan, yemekte çatal bıçak kullanan efendilerdir.⁵⁰ Fakat edebiyata bir geçiş evresinin bocalaması içerisinde olan insanın ikilemi de yansır. Bu insanların batıyı taklit ederken bir yandan da eski hayatına, sedirde oturmaya içten içe bir özlem duyduğu anlaşılmaktadır.

Tanzimat'ın devamı olarak edebiyat-ı cedide, yepyeni zevkleri ve zarafetiyle sahneye çıkar. Artık Tanzimat devrinin heyecanı yerini umutsuzluğa, aşktan ölen veremli kızlara bırakmıştır.⁵¹ Bundan sonra gelen fecr-i ati ise fazla uzun ömürlü olmamıştır. Devirdeki tereddütler, ihtiraslar, inkarlar ve kabullenişler her kitapta açıkça görülür. Tanzimat'la birlikte başlayan zihinleri batıya çevirme hareketinin fecr-i atide de devam ettiği fark edilir. I. Dünya Savaşı ve ardından gelen Milli Mücadele yılları da edebiyattaki yerini almış ve dönemin ruh hali kitap ve dergilere yansımıştır.

Agah Sırrı, konuyu kendi yaşadığı dönem olan 1950'lere getirerek 500 yıllık panoramayı tamamlar. Bu defa edebiyatımızda II. Dünya Savaşı sonunda tamamen değişen değerler ve fikirlerin yansımaları görülür. Tanzimat'tan bugüne devam eden ikilemler, etkilenişler, taklitler ve geriye dönüşlerin hissedildiği yerli edebiyat için tarihe canlı bir tanık olduğu söylenilebilir.

Benzer bir betimlemeyi derginin ikinci sayısında Vecdi Bürün şiir açısından yapmaya çalışır. Dergide bir Avrupalı yazar olarak tanıtılan Vecdi Bürün, ikinci sayıda çıkan "Elli Yılın Dünya ve Türk Şiiri" isimli makalesinde

⁴⁸ Agah Sırrı Levend, "Beşyüz Yılın Panoraması", *Türk Düşüncesi*, C.1, S.1, 1953, s.33.

⁴⁹ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.33.

⁵⁰ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.34.

⁵¹ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.34.

Batı ve Türk şiirini karşılaştırarak aradaki benzerlikler ve ayrılıklar üzerine düşünmeye sevk eder. Öncelikle 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren Batı şiiri ile Türk şiirinin aynı kaderi paylaşıyor olduğunu söyleyerek sözlerine başlar. 1900'lerin başından beri Batı ve Türk şiiri sembolizm ve modernizm akımlarından geçmektedir. Sembolist şairler, görünüşler dünyasının ardında tabiatüstü, başka bir dünya olduğuna inanırlar ve şairin görevi sembollerin delaletiyle bu başka alemi kendi gerçeği içinde yakalamaktır.⁵²

*Sembolistler görünüşler dünyasının gerçekliğini kabul etmeyince, onu bir sır olarak görecektirler. Bu sırrı onun ruh muhtevasında çözmek, yorumlamak vazifesi de şaire düşmektedir. Böylece onlar, aklın ve ilmin keşfetmekten aciz olduğuna inandıkları görünen ardi, aşılın gerçeği bulup meydana çıkarmayı gaye edinmişlerdir.*⁵³

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere şairler hakikat arayışındadırlar. Sadece hakikat arayışında olmayıp ayrıca onlar hakikati yakalayan ve yayan kimselerdir.

Bürün, sembolist şairleri şu ifadelerle nitelemektedir:

*Onların başkallıkları, hususi bir cevher bilgisine sahip bulunmalarındandır. Bu bilgiye dayanarak, onun hayati manasını hissedebilir hale getirmek vazifeleri arasındadır. Bunları göz önünde tutunca sembolistlerin şaire cemiyette niçin hususi bir yer ve sonradan ilmi ve tarihi tenkidin darbeleriyle rahiplerin kaybettikleri imtiyazları tanıdıkları kolayca anlaşılır.*⁵⁴

Türk sembolist şairlerinden olan Ahmet Haşim, şairin diğer insanlardan başkallığını kutsallaştırarak “şairin sözü resulün sözü gibidir; onların söyledikleri sözler gibi cilt cilt tefsirlere, şerhlere ihtiyaç gösterir”⁵⁵ demektedir. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere sembolist akım, 1900'lü yıllarda mekanikliğe zorlanmış insan zekasının aşkınlığa özlemine ifade eder.

Modernist şiir ise sembolist şiire bir tepki olarak doğmuştur. Bürün'e göre, modern şairler iç gözlem ve kendini tanıma yöntemlerine çok şey borçludurlar.⁵⁶ Ayrıca, “günlük hayatı, hatta en geçici ufak hisleri herhangi bir doktrin hudutlamasına bağlamaya lüzum görmeksizin ele alan modern şiir, Türkiye'de en fazla bu tarafıyla anlaşılmiştir.”⁵⁷ Ancak modern şiir

⁵² Vecdi Bürün, “Elli Yılın Dünya ve Türk Şiiri”, *Türk Düşüncesi*, C.1, S.2, 1954, s.100.

⁵³ Vecdi Bürün, a.g.e., s.100.

⁵⁴ Vecdi Bürün, a.g.e., s.100.

⁵⁵ Vecdi Bürün, a.g.e., s.101.

⁵⁶ Vecdi Bürün, a.g.e., s.103.

⁵⁷ Vecdi Bürün, a.g.e., s.103.

Türkiye'de yalnızca şekilsel olarak algılanmış, içyapısına önem verilmemiş ve hata politik bir araç olarak kullanılmıştır.⁵⁸

Bürün, makalesini bir tespit ve bir temenni ile bitirir. Ona göre Batı, yepyeni bir şiir anlayışından yola çıkarak insanı ve insana dair tüm meseleleri kendi varlıklarındaki genişlikte kavramak için harekete geçmek üzeredir. Temennisi ise, Türkiye'nin, Avrupa'dan gelen fikir ve sanat cereyanlarını almakta geç kalmaması ve yalan yanlış taklitçilikten kurtulması yönündedir.⁵⁹

Yahya Kemal döneminde Türkiye'de aruza dönmek, gazel tarzını diriltme teşebbüsleri olmuştur. Bu gibi teşebbüsler yabancı edebiyatlarda da vardır. Uzun süren edebi bir akımın verdiği usanç, şairi yeni zevkler aramaya götürür.⁶⁰ Ancak bunlar başarılı denemeler olmasına rağmen uzun ömürlü olmamıştır. Eski edebiyatı diriltmeye, kaside ve gazele dönmeye de imkan yoktur.⁶¹ Agah Sırrı'nın bu makalesinden anlaşılacağı üzere, batılılaşma cereyanına belki de bir tepki olarak doğan geriye dönüş hareketi, bir nostalji arayışı olarak edebiyatta da kendini hissettirmiştir.

Sonuç

Literatürde farklı tanımları yapılmış olan medeniyet; bilgi, ahlak, değer ve metafizik konularını da kapsayan üst bir kavramdır. Türk Düşüncesi Dergisi'ndeki fikir yazılarından hareketle bir medeniyet tasavvuru ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmanın sonucunda, medeniyetin dil, din, kültür, sanat, edebiyat, bilim ve felsefedeki ahenkli bütünlük ve dengeli yapı olduğunu söylemek mümkündür.

Medeniyetin öznesi olan insan bir şahsiyet varlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. O, dil, din, sanat, edebiyat, bilim ve felsefe ile hem kendini hem de medeniyeti ihya ve inşa eden özne-varlık konumundadır. İnsanı insan yapan duygu, düşünce, muhayyile ve ahlaki yapının medeniyetteki izdüşümlerine bakıldığında ise medeniyetin dil, din, sanat, edebiyat, kültür, bilim ve felsefe unsurlarından müteşekkil oluşu üzerine bilinç geliştirilmesi gereken, hayati bir husustur. İnsan, duygularını sanat ve edebiyatla beslerken, düşüncelerini geliştirmek istediğinde bilim ve felsefeye yönelir. Duygu ve düşüncelerini aktarmak ve gelecek nesillere taşımak için ise dil ve kültürü bir vasıta olarak kullanır. Bu bağlamda Türk Düşüncesi Dergisi'nde, o medeniyete mensup insanların kendi şahsiyetlerini inşa ederken medeniyeti de inşa ediyor oldukları fikrinin ileri sürüldüğü sonucuna ulaşılabilir.

⁵⁸ Vecdi Bürün, a.g.e., s.104.

⁵⁹ Vecdi Bürün, a.g.e., s.104.

⁶⁰ Agah Sırrı Levend, "Edebiyatta İrtica Olur mu?", *Türk Düşüncesi*, C.1, S.6, 1954, s. 413.

⁶¹ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 412.

Türk Düşüncesi Dergisi, Cumhuriyet dönemi düşünce hayatımızı takip etmek ve kavramak için başlıca kaynaklardan birisidir. Dergi yazarları, Cumhuriyet döneminin hem şahidi hem de kurucu aktörleridirler. Dergi, Türkiye’de sosyal bilimlerin ve felsefenin kurumsallaşmasında ve yerli bir dil ve motivasyonla inşa edilmesinde bir mahfil ve bir ekol hüviyetindedir. Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hilmi Ziya Ülken gibi Darülfünun kökenli hocalar ile Türk Felsefe Cemiyeti çevresinden Ağâh Sırrı Levend ve Peyami Safa medeniyet meselesi üzerine felsefi terkiplere ulaşmış özgün entelektüeller olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Aksel, Malik, “Türk Sanatında Üsluplaşma”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.7, S.39, 1957, s. 12-14.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Batının Sanat Anlayışına Karşı Nasıl Ayaklandım”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.8, S.43, 1957, s. 7-13.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Nasıl bir Gerçektir?”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.3, S.15, 1955, s. 162-166.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “İnsan Kişiliğini Yaratan Dil”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.2, S.8, 1954, s. 96-98.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’an Nasıl bir Gerçektir?”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.3, S.17, 1955, s. 323-330.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Türkiye Dinle Kalkınacaktır”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.6, S.35, 1957, s.1-8.
- Bayraktar, Levent, *Türk Düşüncesinden Portreler*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014.
- Bürün, Vecdi, “Bizde Niçin Tenkit Yok?”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.5, 1954, s. 374-376.
- Bürün, Vecdi, “Elli Yılın Dünya ve Türk Şiiri”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.2, 1954, s. 99-104.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Neden Filozof Yok?*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1957.
- Levend, Ağâh Sırrı, “Beş yüz Yılın Panoraması”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.1, 1953, s. 33-36.
- Levend, Ağâh Sırrı, “Edebiyatta İrtica Olur mu?”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.6, 1954, s. 411-414.
- Özdarendeli, Necmettin, “Neden Filozof Yok?”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.8, s.46/47, 1957, s. 21-27.

- Safa, Peyami, “Allahsızlık Modası”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.3, S.17, 1955, s. 321-322.
- Safa, Peyami, “Bilgi ve Kültür”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.8, S.45, 1957, s. 1-2.
- Safa, Peyami, “Çıplak Adam Sembolü”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.5, S.26, 1956, s. 65-66.
- Safa, Peyami, “Düşünce ve Hürriyet”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.7, S.38, 1957, s. 1.
- Safa, Peyami, “Hazıra Konuculuk ve Yaratıcılık”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.8, S.42, 1957, s.1-2.
- Safa, Peyami, “Mistik ve Matematik Düşünce”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.8, S.46/47, 1957, s. 1-2.
- Safa, Peyami, “Muhatap Buhranı”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.5, S.30, 1956, s. 321-322.
- Safa, Peyami, “Nesirde Konuşur Gibilik”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.2, S.8, 1954, s. 116-118.
- Safa, Peyami, “Yirminci Asrın Manası”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.1, 1953, s.72-74.
- Topçu, Nurettin, *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Eski, Orta ve Yeni Zamanlarda İlim Telakkisi”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C.1, S.4, 1954, s. 250-254.

